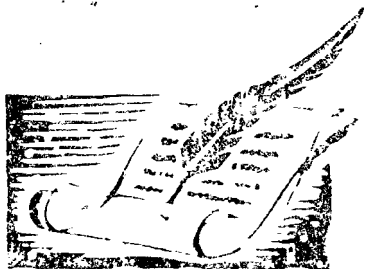

„ҚАРАҚАЛПАҚСТАН“ БАСПАСЫ
НӨКИС—1973

ТӨЛЕПБЕРГЕН МӘТМУРАТОВ

АЙСӘНЕМ

ҚОСЫҚЛАР ҲӘМ ПОЭМАЛАР

С(КК)2 Мәтмуратов Төлепберген
М68 Айсәнем. Қосықтар. җәм
поэмалар Нөкис,
„Қарақалпақстан“, 1973. 96-бет.

Талантлы жас шайырлардың бири Төлепберген Мәтмуратовтың бул топламының тийкарын оның лирикалық қосықтары менен бирге „Перизат“, „Айсәнем“ поэмалары курайды. Шайырдың қосықтары өзиниң лирикалық нәзиклиги менен оқыўшының кеўилин өзине тартады. Оның қосықтарында туўылған үлкенин сулыў тәбияты, мийнет адамларының мәртлик ислери менен жоқары адамгершиликлери тәрипледеди. Қолыңыздағы китап оның тақыық мысалы бола алады.

7—4—3

54-73-м

Художник Қ. Назимов

„Қарақалпақстан“ — 1973

ТҮРЛИ ЫРҒАҚЛАР

ДОСЛАРЫМА ДЕГЕНЛЕРИМ

I.

Достым, көкирегиң таныйма,
Шайыр деген болар мийнеткеш.
Шайырлықта болмас қағыйда,
Шайырлықты ҳешким үйретпес.

Шақырмаса өзиңди Парнас,
Илҳамланып косык жазыўға.
Онда сени үйрете алмас,
Пушкин менен Әжиниязың да.

Достым, билсен, шайырлық деген,
Кеўилиңди алға баслайды.
Тек қуры қол жалынған менен,
Қосық саған есик ашпайды.

Ким билмейди² уйкастырыўды,
Уйкастырар „сыншы“ларын да,
Қой оларға қулақ түриўди,
Қасыңызда шайыр барында.

Көкиректе болмаса көзиң,
Таныў қыйын қосық дүньясын,
Ана билер қыздың минезин,
Зергер таныр қыздың сырғасын...

II.

Жақсыларға мудам бас урсам,
Жақсылардан шарапат болар,
Жақсылығын жұрттан жасырсам,
Онда маған, бир апат болар.

Кемшиликсиз болмайды ҳешким,
Гейбиреўдин ҳөнери болмас.
Дәртке даўа болмаса достың,
Достым деўдин кереги болмас...

Мениң жаным ашыйды, журтым,
Достым изде қалып баратса.
Басқа қалай болыўым мүмкин,
Дүнья бизди сөйтип жаратса.

Гә жылап, гә күлиўим мүмкин,
Жаратылған усылай инсан.
Басқа қалай болыўым мүмкин,
Мен ҳәм инсан перзенти болсам.

АДАМГЕРШИЛИККЕ АБАЙЛЫ БОЛЫҢ

Адамгершликтің несін айтсаң! —
Кеуіл сандығына нағыш, зер болар.
Киси кеуілін қалдырыуға қорқасаң,
Зейінге тийгенлер кейін қор болар.

Адамгершилигим — арым, намысым,
Дейіп түсінгеннің ойы артықмаш,
Жақын ете билер бәрха алысын,
Өмир теңизінде шүміп манғықпас.

Адамгершликке абайлы болың,
Өзің сұйық болсаң, тағар жаман ат.
Онда, алыу қыйын иззетлі орын,
Мейли тас қопарып, тауды домалат.

Шам менен табылар түскен бір тал шаш,
Жиңишке болса да мейли, каншама,
Адамгершликті жойғсаң — табылмас,
Егер екі көзің қуяш болса да.

29-июль, 1971.

КЕҰЛИМ СҮЙЕР КӨККЕ ТАЛҰАС ЕТИҰДИ

Кеулим сүйер көкке талұас етиұди,
Жаным сүйер жақсылардын дийдарын,
Жаным сүйер сөзди алмас етиұди,
Бири таныс, бири маған биймәлим.

Жаным сүйер мөминлигин қозының,
Жаным сүйер нәзиклигин нашардың,
Жаным сүйер Әжинияздың сезимин,
Сөл арқалы келер мениң жасарғым.

Кеулим сайрар—мисли жулдыз шашқандай,
Жаным мениң жасарады жаз киби,
Сезимлерим гүл жайнаған бостандай,¹
Кеуил—дәрья—сезимлердиң тасқыны.

Тәнге дәрман татлы қыял, татлы ой,
Арзыұ-әрман жақты жулдыз, алыс таұ.
Сезимлерим бәринен де жақты ғой,
Бири жақын, бири маған алыслаұ.

Кеулим мениң мына аспая сыяқлы,
Жаным мениң жақсылыққа қуштар-аұ.
Жаным сүйер мөлдир шәшме булақты,
Әрман татлы. Әттең өмир қысқалаұ...

Сентябрь, 1970

СОНДА ҒАНА МЕН ӨЗИМЕ УСАЙМАН

Алдымба я қалдырдымба дос кеўлин,
Үйге қатал, досларыма бос кеўлим,
Дослар менен, қостар менен хош кеўлим,
Қатты кетсем, өзимди өзим қысарман,
Сонда ғана мен өзиме усайман.

Мен билмеспен гейде өкпе, ашыўды,
Мен билмеспен сирә сөйлеп қасыўды,
Мен билмеспен гейде асып-тасыўды,
Асып кетсем, кейин жеймен пұшайман,
Сонда ғана мен өзиме усайман.

Гейбиреўлер қаксам дейди қазық ғып,
Кеўилимди хошлар мениң жазықлық,
Кеўилимди хошлар мениң нәзиклик,
Сондай ўақта көтерилип ушарман,
Сонда ғана мен өзиме усайман.

Дүнья деген қызыл түлки... шаршадым,
Узап кетсем досларымды аңсадым,
Жаксыларға аўа берер аңсарым,

Сонда мениң қус атқаным ұшардан,
Сонда ғана мен өзиме усайман.

Жигит болдым дей алмайман әрмансыз,
Әрман! Маған әрман болып қалғансыз.
Ырас сөзди айталмасам жалғансыз,—
Бир зейинли баладайман „үш“ алған,
Сонда ғана мен өзиме усайман.

Отыз жастан өткен адам болсақ та,
Қызығаман қызлар таққан моншаққа,
Балалығым еске түсер сол уақта..
Барлығы да болар кейин түс, әрман,
Сонда ғана мен өзиме усайман.

27-июль, 1971.

МЕНИ ОТЫРЫСПАҒА МИРӘТ ЕТКЕН БИР ЖОРАМА АРНАП ЖАЗЫЛҒАН ҚОСЫҚ

Достым, бүгін мені араңа қоспаң,
Бүгін зыяпаттан қашқан досыңман,
Бүгін алыспайжак әлпимиз ұаслан,
Бир илхам периси келди тосыннан.

Бүгін өмир маған сондай заўықлы,
Бүгін өз алдыма сазым болажак.
Бүгін қәдир сағымындай кәўипли.
Ол илхам периси жазым болажақ.

Достым, келген периштемди ущырма,
Бүгін зыяпатты қоя турайын,
Бир тост көтериңиз бизин ушын да,
Отырыспаң толы болғай илайым.

Бүгін ондай зыяпаттың жатыман...
Илхам перисиниң шашын өрейин,
Ертең сол „периниң“ шарапатынан
Дөреген қосықты оқып берейин.

Жақсы нийет пенен атаң атымды,
Бүгін отырыспаң өтсин Төлексиз.
Түнде қағып жүрмең мениң қапымды,
Биймезгил күлкілер бүгін керексиз.

Достым, бүгинимди бериң қарызға,
Нағыз саз-саўбетке қуштар болсаңыз.
Ғыйбат айтагөрмең отырыспаңызда,
Бир илхам перисин ұслар болсаңыз.

Достым, бүгін мени араңа қоспаң,
Бүгін зыяпаттан қашқан досыңман.
Бүгін алыспайжақ әлпимиз ұаслан,
Бир илхам периси келди тосыннан.

9-август, 1971.

* * *

Кемшилигин көрмес мәхийтабанлар,
Журтты мисе тутпас қәдди-бой болса.
Өзлерине күле билмес адамлар,
Басқаларға күлер жағы тайғанша.

Күлки дәри дейди. Буған тураман,
Дәрини көп жесең, бийхал етпейме.
Қайғыра билмесе бирде-бир адам,
Хәмме масқарапаз болып кетпейме.)

9-Сентябрь, 1972-ж.

ТУҰЫЛҒАН ЖЕР ҚОСЫҒЫ

Торпағың көзге сүрме, шөбиң дәри,
Жасымда киндик шешем ушықлаған.
Көркіңе көз жиберсем құбылмалы,
Жаныма сонша жақын, ысық маған.

Өскенмен жапларыңда қалак ойнап,
Мен сени ойлай берсем жалықпайман.
Гүмбирлесе дуұтарың аламойнақ,
Тағыда шарықлайман, шарықлайман.

Өзинди тәрийплеўге шамам келсе,
Руұхый байлығыңа мақтанаман.
Қайдан келдің қәнекей намаң десе,
„Бозатаўды“ гимним деп атқараман.

Дәстурканың кең жазық, төгилмели,—
Халқымның сақыйлығың баянлаған.
Сөйлесе ғаррыларың шөгирмели,
Шежирениң бетлерин жаяр маған.

Қыялымды тербеткен далам мениң,
Қут дала, жасыл дала, ай даласан,

Аясында өсирген анам мениң,
Сен маған уақтыхөшлық той боласаң.

Дүньяда ақыл үстем, ғайрат үстем,
Шын азамат алады суцқар атын,
Егерде туўған жерден айра түссем,
↳ Онда мениң сынғаны бир канағым.

Сен мениң сүйенишим, асқар таўым,
Сен мениң сезимимсең гайры нағыш,
↳ Сүймесем куўаныштан бос қалғаным,
Онда биз арнамыстан айрыламыз.

Керек емес жат елдин жылтылдағы,
Сен маған мәңгиликсең, бир күн емес,
Парижди тәрк етиўим мүмкиндағы,
Өзиңди тәрк етиўим мүмкин емес.

Жерине жасыл гия төсек бирдей,
Көк шалғын егиниң бар ырғатылған.
Терекке шырматылған пәшек гүлдей,
Тәғдирим өзиң менен шырматылған.

Мен өзим бир қәлпимде туралмайман,
Жыл өтер, жыллар өтер жумалаған.
Жыл өтсе—жас минеди—қууанбайман,
↳ Мен сениң жаслығыңа қууанаман.

Мәкәным, бағ-дәўлетли несибели,
Мудамы, қушағыңа талпынаман,

Туўған жер кеўилимди өсиреди,
Өзгеше туўған жердиң заўкы маған.

Дүньяға шыққан ўақта көзим көрген,
Туянам, мәртебели моншақ елим,
Қаншама жырақ болсам өзиннен мен,
Қыялымды тартасаң сонша мениң.

Сен мениң Әмиўдәрьям, Қаратаўым...
Төбем көкти тирейди ғурғынласаң.
Сен мениң гүмбирлеген ақ отаўым,
Алақандай болсаң да бир дүньясаң.

Бала болдым терекке өрмелеген...
Мәканым, бәрқа сени сағынаман,
Мен сениң жуўсаныңнан емленемен,
Мен сениң дәртиң менен аўыраман.

Сентябрь, 1972 ж

ЖАҚСЫЛЫҚҚА ҮЙРЕТ...

Белғили бизлерге бала әдеті:
Көзи көрген затқа қолын созады.
Булкәрасын айтсақ егер гәп етип,
Оған бәри жақсы, бәри мазалы.

Ойыншық әперің улларыңызға,
Әперің самолет, әперің машин.
Қуұыршақ әперің қызларыңызға,
Отырғызып оның сыйпасын шашын.

Қозысы қасында жүрсін баланың,
Үрпейіп жүрмесін барса тоғайға.
Изинен айдасын ала тананы,
Созбасын жыланға қолын, абайла.

Тай әпер балаңа жалын сыйпасын,
Ылақ пенен ойнат, үйиркелессін.
Балаңды қорқытып қуртпа диңкесін,
Әйдарға айбынар ул болып өссін.

Жаслай қанық болсын құстар тилине,
Оған бұлбил әпер, сайратып жөрсін,

Оған маймыл әпер, қорқпай түринен,
Секиртип-секиртип ойнатып көрсин.

Сораған затларын әпер дүканнан,
Пәтпелек соғып бер, көкке ушырсын.
Үлкейгенде қалмай қурбы-қатардан,
Бәлентликке шығыу жолын түсинсин.

Хәрким сүйер өз перзентин, жигерин,
Хәрким өз улының кеулин көтерер.
Әперің дүканнан қәлегенлерин,
Мылтық әпермеңіз бирақ, әкелер!

Жақында улыма мылтық әперип,
Мине бүгин жеп турыппан пушайман.
Бар болса да өзимде бир қәтелик,
Басқаларды дүзейжаққа қусайман.

Әкелер, бул сөзге қулақ түриңлер,
Еле иске аспаған қыял болса да.
Мылтық әпермеңлер—пайда билиңлер,
Егер дүканшыға зыян болса да.

Бузаўды көрмеген калалы бала
Сыйыр мәңиресе хәргиз үркпесин.
Әперме балана мылтықты ғана,
Басып үйренбесин оның шурппесин.

Балаларға салсаң: „Айды әпер“ дер,
Қызықсынып қарар түрли нәрсеге.

Солына қуты бер, топ бер, шекер бер,
Әпермең мылтықты бийпул берсе де.

Мылтыққа үйретпе баланды қаслан,
Әған пышығына „пишим“ деп үйрет.
Қақсылыққа үйрет әуели бастан,
Кети қат аспанды түсин деп үйрет.

Ала көргенинин бәрин сораиды,
Әландырып үйрет, шонтық болмасын.
Ызық ойыншықлар әпер қолайлы,
Ирақ, ойыншығы мылтық болмасын!

Ч маймыл

* * *

Сүйемен деп
 Қуры қыйғырыудан
Не пайда!
Ұатанды, адамды
Сүйиу керек—
 Жаның ашып,
берилип,
Хәм кууанып,
Тасып, төгилип.
Күйип сүйиу керек,
Сүйип күйиу керек,
Керек емес
 Қуры сыпайылық.
Куры жөгилик.
Сүйиу деген хәм
Хәрекетсиз
 нәрсе емес.
Ол—дәрья,
Ол—тасқын,
Ол—өмирге өзек
 хәм мазмун.
Ұатаныңның,

Ұятанласыңның
Кемшилигин көріп,
күймей,
кыйланбай
Қалай тұрасаң?
Ақыры,
сен оның
Жақсы күніне де,
Жаман күніне де
гүўасаң.
Куўанбасаң,
қыйланбасаң—
жүрегің бершимек,—
Қатқан музланып.
Жасасын,
Жасасын ҳақыйқатшыл
қызбалық!
Тоқта кеўлим,
Тоқта қыялым,
Сен мына—
Футбол жанашырларына
Нәзер сал!
Соннан соң,—
Ұятан ҳаққында,
Адам ҳаққында,
Ықлас ҳаққында
қосық жазарсаң.
Қара ышқыпаз аламанға,
қара, көр.
Олар
Футболшылардың өзіннен

Бесбетер қаратер.

Оларда

қыйналған,

кууанған,

пишим бар.

Қыйналса—ғәзепли,

Кууанса—сәл қалған

ушыудан.

Неге келтирилди

бул мысал?

Неге екенлигин

сезип турмысаң?

Ўатанға,

Адамға,

Мәмлекетлик иске

солай—

Жан ашыу керек,—

Футбол ойыны күни

Стадионға,

телевизор алдына

Жанасқандай жанасыу керек.

Пасты алмаған,

топты,—

аяқ пенен қақшый алмаған—

футболшыларға

жаны ашыған

Жанашырлардай,—

Ўатан қаққында,

Адам қаққында

Толған,

күй, парт бол.

Күйе билмеслик те,
Сүйе билмеслик те—
 күйик ол,
Дэрт ол.
Бизиң өтмиштеги бабаларымыз
Нанды әдиўлеген,
 оны сүйген,
теберик еткен.
Мен хэм сондай,
 Ана ўатанды,
Оның жақсы адамларын,
Оның гиясын,
Оның куяшын
 сүйемен.
Сүйемен
 Жаўған нурларды көктен.
Ўатанға, ўатанласқа
 жаны ашымаған—
адамның
 керек емес
Узақ жасы маған.
Қайда барсам да,
Қайда жүрсем де,
Артық жер табылмас
Өз ўатанымнан,
 өз үйимнен.
Мен—
 Өз ўатаныма,
Өз халқыма,
Өз адамыма
 Үйирмен!

КҮН ШЫҒЫС МУҚАМЛАРЫ

* * *

Адамға шын дос керек
Айтыўға өкпемизди.
✓ Хәм таза кеўил керек
Мөп-мөлдир көк теңиздей.

Хәм маған қосық керек
Оншама жеңил емес,
Жеңили қәўпекилеў
Етеди тек те бизди.

Арада шайырлар көп,
Хәрқыйлы бирақ олар,
Биразы палызынан
Түйнегин көклей үзди.

Хәрўақыт мен сыйынсам,
Шайырға сыйынаман,

О, талант ийелери,
Бийталант етпе бизди.

Генерал шайырлар көп,
Көп тағы талабанлар,
Кәнекей биз хәм бассак
Жақсылар өткен изди!

14-июль-1970.

* * *

✓ Жауын жауды деп айтарма
Жүп тамшы тамған менен.
Жақсы адам атанарма
Жасы уллы болған менен.

Қуяшқа қуры телмирип,
Жулдызларды менсинбесең,
Күйдирер қояр отына,
Қасына барған менен.

Ярды жұлдызға теңеймиз,
Оның жолы жақын емес,
Жетпей-ақ қартайарсаң—
Жол жүрсең арбаң менен.

Сол жұлдызға жетпек болсаң,
Қыялдай тезлик керек.
Ай үстінде гүл өнерме
Қыялға салған менен.

✓ Теп-тегис жол болмаған ғой,
Ышқы дәртсіз болмаған,

41

Не бир ашықлар өтипти
Иши толы эрман менен.

Бийопаға хэмдам болма,—
Деп айтып кет Төлепберген,
Ҳақыйқатлық ҳешқашан да
Жолдас болмас жалған менен.

5-март, 1970.

Журтқа айтар ақыл қайда!
Ақылды қайдан табарман.
Ата-баба бәрін айтқан,
Нақылды қайдан табарман.

О сулыұлық дүньясы сен
Қамастырма көзлеримди.
Бұншама бийхуш етесең!...
Қапыңды қайдан табарман.

Қанша айтсаң да жаман деп,
Туұысканның бары жақсы,
Айтың дослар, ата-анадан
Жақынды қайдан табарман.

Қыялымда гөззал көрдим
Ақ жүзи Айдан зияда.
Ол мени әлле қайлардан
Шақырды, қайдан табарман.

Басқалардан бирнәуие
Тәуірлерди дос деп жүрмен.

Ертектегидей бийхазар
Пакырды қайдан табарман.

✓ Адамийзаттың баласы
Хәм урысып хәм жарасар.
Бәршениң кеуилин тапқандай
Гәпимди қайдан табарман.

21-июль, 1971.

* *

Әй, нигар, бийпәрұасаң,
 Ғеш илмейсең нәзерине.
Сонда да сен түсерсең
 Шайырлардың ғәззелине.

Сен өзиң мениң ушын
 Сұлыұлықтың сәрдарысаң.
Сұлыұлықтың анасы
 Әуел бастан қыз едiме?

Әлпетiнде әлапат бар.
 Уқсаслығың бардур сениң --
Татарлардың матурына,
 Түркпенлердiң гөзелине.

Ушқыныи өтип кеттиң
 Көз алдымнан кеше күндиз,
Көргеним анықпеди,
 Я болмаса түс едiме?

Тауланған тал шыбықтай
 Қәдди-бойларың азада.
Сұлыұлықтың сиңлиси
 Саулатынды дүзедiме?

15-июль, 1970.

* * *

Кәдди-кәўметин келискен
Қозғау салар қыялыма.
Сөз таба алмай бұлемен
Сықылыў-сыяғыңа.

Әй сәрүиназ, сен келерсең,
Жүрислериң жейран киби,
Жәўҳар көзиңди жайнатып,
Қара ояқ-буяғыңа.

Кәдеминди койған сайын
Гүллер ашылып ырғалар,
Шық сырғанар жүзлериңнен,
Хүсниң көрип жыладыма?

Алсаң егер нәсиятым:
Жылтырауық затқа қызба.
Тек жылтырап көринеди
Шыны шийше қыяғыда.

Хүсинди хатка көшириў,
Әй нәзелим, қайда бизге,
Ол уақта Төлепберген
Тез жетпейме мурадына.

14-июль, 1970.

* * *

Қанша жұмыслар карап тур,
Эй яранлар, бир басыма.
Қанша қосықлар арнадым
Ол нигардің жылұасына.

Оны жулдызға теңеуге
Хасла ираўа көрмедим.
Қорықтым күйип кетерме деп,—
Қойсам оны күн қасына.

Мен оны сәрўиназ көрдім,
Инкар болдым иззетине,
Жүрген жолымды аз көрдім
Қылығыў-қылұасына.

„Сүйдим“ деп бир сөз айтыўға
Жолларыңда себил болдым,
Дәртимди хатқа көширип
Таслап кеттим қурдасына. ✓

Гүлдей ашылған гезлери
Өшпесин деп хатқа салдым.
Бәршениң көзи жетпейме
Жаслық мәңги турмасына.

16-июль, 1970.

* * *

Қаршығадай қыялланып
Нигар келсе гүлбағыма,
Қосығымды көркем етип,
Пәруаз берер ырғағына.

Еки көзи—еки жұлдыз,
Кейимеңіз гөне сөз деп,
Сол рәушан турқлы дилбар
Айдың көркін урладыма?

... Өзге саўлат, өзге шырай
Шертип өтпес кеўил сазын,
Қасымда азмаз турғаның
Татыр көп-көп жылларыма.

Мен өзиңнің ашығыңман,
Мен кеўлиңнің пәруанасы.
Сөзлерім қатты тас болып,
Кеўил—шийшең сынбадыма?

Бир қыялап қараўды да
Сонша қыйын ис көресең,

Меннен бурын жеткен барма
Сениң турған шыңларыңа?

Өзинди көрмей, жолыңа
Қарай-қарай күним өтер,
Үлкен мазмун деп қарайман
Жалғыз жылға қылғаныңа.

Я тәбиат ағла сеннен,
Я сен ағла тәбиаттан,
Усыншама шырай берген
Азияның дилбарына!

* * *

Қап-қара қаслар астында
Жәўхар көзлер жаўдыраған,
Сезим толқынын тербетип,
Қатты қозғаў салды маған.

Жанды жүрегим от болып,
Өшириўдиң шарасы жоқ.
Мегзес болды, әй жоралар,
Қызып турған тандыр оған.

Көктеги күннің қуяшы
Қамастырса көзлериңди,
Ал оның көрки алдында
Көп адамлар албыраған.

Бәрин санаўға мұрса жоқ,
Айтайын екеў-үшеўин:
Бири Медет, бири Қайпан,
Бири палўан Әбдираман.

Бәри де сол гөззалдын
Көркин көрсе тәслим болар,

Мен өзим оның алдында
Тик қәддимди дал қыламан.

Жүрегіңе жол тапсам деп,
Ойланаман кеше-күндиз.
Ақылымды ғайран етип,
Жүрегімди шам қыламан.

Хәм оның сәулесінде
Сезимлерімди саралап:
Хоширей көркін оның
Қосықларда қалдыраман.

2-сентябрь, 1970.

* * *

Keўлимди көкке көтерер
Бул үлкениң гүл лаласы.
Keўлимди көктен түсирер
Адамлардың муң-наласы.

Досларым, гедир-будырлық
Жарасады тек те таўға.
Билмей айтылған сөзлердин
Болыў керек гилмаласы.

Ўақыт жүйрик арғымактай,
Атлығады алға қарай,
Жаслығым өтип баратыр,
Жыллар, бүйтип зырламашы.

Иркилип турың азырақ
Жумысым шала қалмасын,
Толырақ болып жазылсын
Жаслығымның жылнамасы.

Қой, кеўилим, сабыр әйле,
Ўақыт—жүеңсиз ат болар,
Иркилмейди ғой айтты деп
Қарақалпақтың бир баласы.

15-июль, 1970-ж.

* * *

Желкилдесип көк гиялар,
Күн жарқырап ашылып тур.
Суулар сылдырап салмада,
Гөззаллыққа қосылып тур.

Нәзериң сал саҳибжамал,
Нәзериң сал сумбылшашлым,
Әмиүдәрья ағыслары
Буратылып есип тур.

Сүй нигарым тәбиятты
Сонша нәзик кеуил менен,
Қуяш нурын, жер гиясын
Ҳак кеуилден усынып тур.

Мен гөззалға гүл усындым,
Наўбәхәрдің таза гүлин,
Ол нигарым қыял етти,
Билмәм, кимнен қысынып тур?

Тәбиятты сүйгенликтен
Әбдеи таза болар кеуил,

Гөззалықты танымаслык—
Адамзатқа ҳәсиликдур.

* Ол гөззал өтти доланып,
Зорға сәлем берди бизге.
Байқасам: оның кеўлинде
Бир жәхәндей кисилик тур.

Гөззаллык—уллы әлемдур,
Гүли көп, нағышы көп,
Жете билмес оған ҳәрким,
Төлепберген түсинип тур.

28-аперель. 1970.

* * *

Оҳо! Пушкин парнасына
Миңгим келип турыпты,
Шайыр шыққан таў басында
Турғым келип турыпты.

Лермонтовтың лирикасын
Лала гүлдей әлпешлеп,
Оның сүйген сыңғырлысын
Сүйгим келип турыпты.

Наўайының нәрўанына
Зәңги койып шықсам деп,
Низамийдин мектебине
Киргим келип турыпты.

Әжинияздың арыўларын
Қосығынан көргенде,
Бул Нөкиске зорға-зорға
Сыйғым келип турыпты,

Бул гөззаллық дүньясына
Бәрқулла бийхуш болып,

Ол ушын шийрин жанымды
Қыйғым келип турыпты.

Маржан киби дизилген
Сөзлерге зейним кеткенде,
Шатпақлап қосық жазыўды
Қойғым келип турыпты.

8-сентябрь, 1970.

Он-он бес жыл оқыды узақ.
Түнлер бойы китап ақтарды:
Гегель менен фейербахларды,
Аристотель, Птолемейди
Оқып билди, дүнья кеңейди...
Ол илимге жаңалық қосып,
Я болмаса хәмелге өсип,
Көпшиликти таңландырмады.
Ол еле жас. Турмыс құрмады.
Ол да журттай жұмысқа барды,
Ара-тура сазлап дуўтарды,
Қонақ күтти, қонақ сыйлады,
Бирақ, оны әрман қыйнады...
Көркин айтып бәхәр паслының,
Жақсылығын айтып жақсының,
Жақсы-саўлат, жаман—аманат,
Жер алағат, аспан алағат
Екенлигин жаны сезинди.
Жигит еди өзи сезимли.
Жаманлыққа дени түршигип,
Жақсылыққа жаны қулшынып
Туратуғын еди бәркулла.
Өз халқының дәстүр—салтын да
Сүйер еди жан-тәни менен,
Шын ықласы—бар қалы менен.
Бай мәкан деп пахта, салыға,
Өз журтының шапты арына.
Суўын—шыпа, шөбин—дәри деп,
Сүйе билсең сулыў бәри деп,
Сүйер еди сондай берилип.
Туўылған дер жәннет көринип

Турар еди нәзер алдында.
Үлкен әрман мәни бар бунда.
„Қуяш күлип турар төбенде...
Урысыұды билмей, егер де,
Жасағанда мына адамзат, —
Болар еди периштедей пәк“ —
Деген нийет, деген ықласы,
Инсаныйлық пенен жупласып,
Үлкен әрман, үлкен мақсетке,
Мүшкіл иске, мүшкіл сапсетке
Шарлар еди жигит қыялын.
Ғаррылардың оған „Шырағым!“
Деп сөйлеуи бауырына тартып,
Бул дүньяның усынан артық, —
Ойламады мазмуны бар деп.
Көкирегін қууаныш көрнеп
Кетер еди—өзиниң елин
Мақтай ғойса биреулер. Қолын
Абайсызда кесип алғандай,
Жақсы сөзлер зая болғандай
Көп қыйналып қалар еди ол,
Жанға егеу салар еди ол—
Ким түсирсе ел атына дақ,
Өз журтынан жанажанырақ
Басқа елди қыялына да
Келтирген жоқ. Көрди зияда
Өз дәрьясын, тасып бурқыуын.
Хәм тууылып өскен журтының
Тауығына төт дейтуғынды,
Хәм ийтине жит дейтуғынды
Көрер еди бәледен бетер.

Туўылған журт жанын тербетер.
Ол түсинди барлық ҳәнерин
Елде алып елге берерин.
Төкпеў ушын елдиң толысын,
Пүтин егиў ушын кемисин,
Ашыўланып әлле кимлерге,
Көп ойланды узақ түнлерде,—
Ийнинде бар жәмийет жүги
Усы елдиң хожасы киби.
Қыйнаса да қыяллар қатты,
Усыннан ол рәхәт тапты.
Болық болса егине елдың,
Жигит көкке көтерип кеўлин,
Шар тәрәпти шарлап қыялы,
Жасыл дөнип ояқ-буяғы,
Жүзи жанып, жүзи нурланды,
Таллар менен бирге ырғамды.

* * *

Ағыш атыр бурқып ағыслы,
Яки бойы ғайрынағышлы.
Жаўдыраған жасыл ғаўаша...
Оң жағына жигит қараса:
Ҳәм хоширей ҳәм хош қылықлы,
Бир перийзат киятырыпты,
Кеўли көкте, нәзәри көкте,
Тоқтар емес бул дөгеректе.
Сол арыўдың сол перийзаттың,
Алыс жулдыз сыяқлы тақтың
Әрман етти бираздан бери.
Қол жетпестей жулдыз пәмледі...

Буннан бурынлары, ертеде
Гезлесе де талай мәртебе,
Сол арыўға ашық болғанын,
Кеўилдеги арзыў-әрманын,
Айтқан емес аўызы жуўысып,
Өте берди күнлер жылысып..
Қыз қылығы көкейип кесип,
Көкиректе сезим сиресип—
Әрман болды иште толысқан.
Қиятырған қызға алыстан—
Тәбияттың инамы болған,
Жас өмирдің қумары болған—
Ашықлықты айтпаса ашып,
Ашлыққа болмас минәсип.
Жигит кести қыздың соқпағын,
Хәм қасына барып тоқтады.
Сәлем берип өтти ол пери,
Жигит жанын әбден өртеди.
Кете берди ол қыз иркилмей,
Жигит кеўли ушын бир күлмей.
Сәл еглен деп жигит сорады.
Қыз қыймады, қыя қарады.
Хәўир шашып турған саратан...
Сая болды бир түп қара тал.
Қара талдың көлеңкесинде,
Күн шыжғырып турған песинде,
Ең әдиўли әрман сезимин—
Алдында бул сүйген қызының
Ақтарылып айтты бирме-бир,—
Жүрегінде сақлап жүргенин.

„Сонша жасап жүрип өмирде,
 Нур куйылған емес кеуилге
 Ашықлықтың нурынан жақты,
 Оннан агла мен ҳақыйқатты
 Көргеним жок. Бахыт дегенди
 Соның өзи деймен мен енди.
 Жаратылыс маған бул сақый,
 Ашықлықтай таза, илаҳий
 Ұақытты ҳеш өтпеди инам.
 Мен миннетдар боламан буған.
 Өмир маған татлы қосықтай,
 Тыңлай бергим келер асықпай.
 Жақты дүнья сонша шырайлы,
 Сонша татлы, сонша унайды!
 Сени көрген ұағымда бетер
 Дүнья жайнап, қулпырып кетер.
 Мениң ушын әдиўли Ұатан,
 Жети ықлым—бул жақты жаҳан
 Өзин менен толы көринер.
 Татлы демлер, қанатлы күнлер
 Қыялымды тербеп тур бүгин,
 Ашығыңды сөйлетер бүгин.

* * *

„Желкилдеген желге айдары—
 Бала едик. Ядымда бәри.
 Сол күнлерди ядқа түсирип,
 Азмаз әдеп сақлап қысынып

Жүрген балалықтың майданын
Айтқым келип жүрди хәрдайым.
Мениң арзыұ-қалымды есит:
Сениң менен қумлардан көсик
Тергенимиз еле есимде...
Буларды мен гейде түсимде
Көрип жүрмен. Бирақ не пайда?
Созған менен қолыңды Айға
Жетпейди ғой. Буны билемен...
Сонда да мен қыял сүремен.
Өткен күннің арзыұ-тилегин,
Айт деп қыстар мени жүрегим.
Рәушанын көрер көзимнің,
Маржанларын ишки сезимнің...
Бәрін, бәрін бермесем айтып,
Жаным мениң жай табар қәйтип!
Мениң жұртым, мениң елимде,
Жаслық қыялымның көгинде,
Сен жулдызсаң—сәулесин сепкен,
Мен ашықпан жәбирин шеккен.
Саған бәрін айтып берейин,
Сол күнлерди қайтып көрейин
Ең болмаса елес арқалы.
Өзиң болдың кеуил гәуҳары.
Балалығың... қызық күнлериң,
Жипке моншақ дизип жүргениң,
Тауыс киби дөнип турғаның,
Ақ көйлекке енип турғаның—
Кеуилиме хат болып қонды,
Өмириме бир нышан болды.
Сениң сонша гөззал болғаның,

Жалғыз жанға тәжжал болғаның —
Маған аян. Басқалар билмес,
Жақын-жууық, ашналар билмес...
Бәрин-бәрин ақтарсам саған,
„Бунша дәртлі боларма адам!“
Деп айтарсаң, бәлким, ишинен.
Мен жалғайын гәпти үзилген.
Дәрт көзғаған көкирекгенемди
Бир босатып алайын енди!...
Айтпағанман сирә өзиңе,
Буның бәри сулыұ шежире...
Жарылайын айтып шынымды,
Саған болған ашықлығымды
Пайтын тауып айталмағаным —
Маған мәлим, өзиңе мәлим!

„Ғо алыста көринген хұжим
Саулат еди ауылға бизиң!
Жаздың ыссы саратанында,
Гүмгүм шөпке минген ұағында,
Қыр-дөгерек болып қапырық,
Шақалары самал шақырып,
Өз тилинде гүүлесер еди,
Самал менен тиллесер еди.
Жап бар еди оның қасында.
Ырашына оның асылған
Шырмауықлар шөпке шырмалып...
Турар еди егин ырғалып.
Түйесиңир жағасын қоршап,

Боян өскен бойында, сол жап
Ағар еди липлеп толысып,
Ернек пенен зорға келисип.
Бойларында гүбелек ушар,
Ұам де дәрхал көзлерге түсер
Жел тараған шөплер желкилдеп.
Келиншеклер барар төркинлеп
Жап бойынан өткен жол менен,
Орайпеги ойнап жел менен.
Мен сүйермен жаптың ағысын,
Көк қаплаған еки жағысын.
Жап бойына шыққанда сүйрик,
Бәхәр пайтын қаншелли сүйдик!
Айналамыз жасыл кийинип,
Қуяш турар еди құйылып!
Ауылымыз бөлек болса да,
Қашық емес еди оншама.
Көктен қуяш нурын төккенде,
Сүтилмеклер терип көклемде
Жүргенимиз есинде барма?
Ағар еди айланып салма
Сизиң үйден бизиң үй бетке.
Салсам дедим оны сүүретке!
Балалықты ойнап тоздырдым...
Қызығын айт кешки мезгилдиң!
Келген уақта шопан, падашы
Малды айдап, ауыл арасы
Болар еди бурқыған шаңғыт.
Намазшамның қызығы барлық
Келер еди мал менен бирге,
Араласып шаң менен бирге.

Туу алыстан маңырауларынан
Қошантайдың дауысын таныған
Қой маңырар дауысы қарлығып...
Уу-шуу болып кетер барлығы.
Анасының сести қулақта—
Гүенлеули турған ылақлар
Талпынады гүенди силкип,
Бирақ, гүен қалады иркип.
Қой келеди қозысын танып,
Ийскейди қасына барып.
Саған айтсам, соннан бери мен
Ғайуанның да балаға деген
Тууысқанлық жанажанлығын
Ғәм де мийирманлық барлығын
Сезип жүрмен. Бул сезгенлерим
Гөззал етер жанымды мениң!
Бирге өтти бизиң балалық,
Сен қыз болдың онда таранып.
Сол ушын да келмейди қыйғым.
Балалығым! Қаншелли шийрин!
Жаздың жадыраған күнинде,
Ақша қумның арғы түбінде
Дөнер еди дала иренге,
Усар еди ғалы гилемге,
Гүллер көзге түседі бирден.
Қызықсынып өрмелеп жүрген,
Жасыл дөнген ханның қызына,
Кеуил койдык жылтылдысына...
Бир сапары аяқларыма
Тикен кирди. Сонда жаным
Жақын келип кийттай қыйналып,

Өңириңнен илгешек алып,
Саўсақларың қыбырлап тийип,
Пүткил зейин, ықласың қойып,
Тикен алдың илгешек пенен.
Сесгенеңди сонда „Оҳ,“ деген
Кеўлим мениң қайталап турар.
Менде татлы сезим оянар.
Гүлдей таза жүзиң үлбирер,
Моншақ киби көзиң мөлдирер...
Жазда да өтип, келсе гүз кирип,
Болар еди салқын ызғырық.
Әжапамлар жоңышқа орып
Жүрген ўақта, жүўери қорып
Жүрер едик минип шертекке,
Шадлығымыз сыймай жер-көкке.

* * *

„Сениң турқың, сениң пешанаң
Кәраматтан дүнья жасаған,
Барлық сулыў, қасыл затлардан,
Гүлли, гүлли ҳақыйқатлардан—
Барлығынан қымбат бул нама,
Мейлиң тыңла, мейлиң тыңлама.
Жүзлериңди ашылған гүлдей
Сағындым мен, сағындым бирдей.
Кеўилиме буйтип қонарма!...
Тәрийпиңди айтып бәларма
Тек сөзлерге жылтылды берип.
Бүгин сениң турқыңды көрип
Толқып турман мине алдыңда.

Мени бунша дэртке қалдырма.
Татлы қыял сүріп карасам:
Көз алдымнан өтип барасаң—
Жазықлықты кесіп ушқынып,
Көрмегенге көрген түс кылып,
Хұрдің қызы киби доланып,
Тал шыбыкка мезгеп буралып.
Талай ирет ендің түсеме.
Түсімди де басқа кисиге
Айтпағанман тис жарып ҳасла.
Өзим билдим, билмеди басқа.
Өзим күйіп, өзим ашындым,
Өзим күліп, өзим мәсирдим...
Сени көріп көклерге өстим.
Әсиресе сыңғырлы сестин
Дэртке дэрман десе болады,
Арзыў-эрман десе болады...
Есигиңнің алды өзгеше,
Ийне табыў мүмкин излесе
Ақшам айдың жарығы менен.
Ал, сен қыйнар қылығың менен
Жигитлердің-қэддің дүзедің
Гедир-будырлығын гүзедин.
Жанықтырып жанды тербедин,
Байрам болды жүрген жерлерин.
Жүрекке дэрт, кеуилге ядсаң,
Бойларыңнан табылмас нуқсан.
Азадалық шашылар жүзден...
Ийнинизге төгилип түскен
Мойылдайын қара шашларын
Хэм қап-қара қыйқаш қасларын

Қанатындай қустың қыйылған.
Хәм де жауыз хәм де мийирман
Көзлеринди айтсам от киби:
Мөп-мөлдир-ау! сирә жоқ мини.
Нур киби жүз, суу киби зейин..
Ал усыған енди не дейин!
Қарап турсам: көзлерин жарак,
Қаймықпасаң-қыйып түсежақ.
Сонда сениң көз қарасларың
Айтып берип турғандай бәрин,—
Арыулықтан, пәкликтен сөйлеп,
Жолларына гүлнағыш ой деп.
Тек өзинди соншелли сүйдим!
Соншама наз, соншелли қыймыл,
Қыйылған қас, нәзерин алмас,
Жанымды алып жайына қоймас.
Сылап-сыйпап өрилгең шашың,
Сол қап-қара көринген шашың
Толқынланып ийниңнен түсип,
Буратылып белиңнен қушып,
Гөззаллыққа дөгерек толып,
Майысқан наз, сыңғырлы болып
Жүргениңде жәннәт кушақлым,
Бир пәрийге сени усәттым.

* * *

... „Сол күнлерди ойлап көриңиз:
Қонар еди кара үйиңиз
Шайқатылған терек астына,
Қуп жарасып бәхәр паслына.
Жасыл кийип, жасыл оранып,

Колларына түйиншик алып
Шығар еди анаң отаудан—
Өримлери етекке қауған...
Жас ұағында анаңыз гөззал
Қыз болған ғой: сымбат-пишини
Айтып берер маған усыны.
Қыста жыллы қуұысқа шығып,
Көрпе сырып, бөз көйлек тигип,
Шарқ ийирип, шығыршық таулап,
Жоғын жоқлап, көзи жасаурап
Отырғанын бир көргеним бар...
Бала едим ойынға құмар.
Ұаял еди анаң кәйұаны,
Жүзи жарқын, жүзи жайдары.
Ұақты-ұақты ашып аршаны,
Ұәйкел түйме, өңир моншағын,
Қызыл жегде, киймешеклерин,
Шашақларын ушлап түрмениң—
Көрер еди қалдырмай бәрин,
Еске алып қыз болғанларын...
Қызларына айтып ақылын,
Дузиұ жүриұлердиң мақулын
Түсиндирип қояр жай ғана.
Ұйир болма дейди айнаға.
Сәжде қылып, намазға уйып,
Ойнап келген ақлығын сүйип
Отырғанын көремен үйде.
Өңиринде нағышлы түйме
Барып-келип қозғалар еди.
Гей ұаклары сөз барар еди
Мениң ата-анам жөнинде,

Мүтәж екенлиги келингө.
Әжапамның сондай бийхазар,
Бир қудадан тилеген нашар
Екенлигин айтып отырар,
Кеўилимди өсирер булар.
Көзге ысык әкең дийдары,
Айтпас еди сөзди биймәни.
Айтсам оның сыртқы пишмин:
Қайыр-сақаўатлы кисиниң
Туркы болды сениң әкенде.
„Пәриштедей адам екен“ деп
Айтқанларын еситтим журттын.
Ол ўақлары устинде қырықтың
Жүрген шығар деймен ол киси.
Көз алдымда еле түр-гүси...
Қайда барса сый көреді ол,
Үлкен менен үлкән еди ол,
Киши менен киши еди ол,
Әне сондай киси еди ол.
Қарап көрсең оның турқына,
Киси екен дейсең бурқыған.
Отырыспа, мерекелерде
Бәрха орны бар еди төрде.
Турар еди көзи күлимлеп,
Жүзинде бар ийман, мүриўбет.
Тыңлап турсаң-аққан шежире,
Қыйыстырып айтқан сөзине
Әтирапы силтидей тынар,
Кем кеўилли кемпирлер жылар.
Китаплардан мысал келтирип,
Отырады үйди толтырып.

Әке-шешендеги жақсылық
Кеуилимди мениң тастырып,
Асқар таўдай сездим өзимди,
Дүнья маған жәннет сезилди.
Адамдағы буншелли мийрим
Қанша жаным! Қаншелли шийрин!
Кеуиллердин бундай хәм ашық,
Сакыйлықтын жүзге жарасып—
Турғанлығын айтсаң—кууансаң,
Жақсылықты кәйтип қыярсаң!
Адамлардың бундай кен қушақ,
Жақсылықтың қасыл, зер қусап
Жарқырауы—жанның сәулеси.
Буның бәри, буның хәммеси
Гулжайнатып кетти жанымды,
Мүшкил етти және қалымды...

* * *

„Сен көп ендиң мениң түсима.
Сениң көркем көринисиңе
Шайда болып жүрген боламан,
Сен күлсең, мен күлген боламан.
Бир тамаша түс көрдим быйыл:
Көп адамға толыпты үйим.
Қатар-қурбыларым жыйылып,
Шетиректен қызлар қыйылып,
Мени көрип кутлықлап атыр,
„Он тоғызға шықтық“ деп атыр.
Бир уақлары кирдим ишине.
Исенбестен көрген түсима:

„Өзлериңиз жас болып кетип,
Бизге үлкен жас берип кетип,
Қалай болды қалдырғаныңыз?
Бизди қасыңызға алыңыз“ —
Деп атырман. Сол уақта баслық:
„Устинизде турыпты жаслық.
Қәте санап жүрген құсайсыз,
Он сегізге шықтың үш айсыз...
Қоян, жылқы, жылан, барыс“ деп,
„Жигирма бес сизге алыс“ деп,
Санап берди жасымды мениң,
Жолым әбден ашылды мениң.
Бир уақлары дәрья көринди,
Ийниңизге таслап өримди,
Жүр екенсең жалғыз жағыста,
Қайырылмайсаң сонша дауысқа.
Дәрья тасып толқып турмақта...
Сен тик жарда турып бир уақта
Былғағандай болдың орамал.
„Тоқта! Хәзир жүзип бараман!“ —
Дедим бирден. Сөйттим де жылдам
Бирин-бири қырғаққа куўған
Толқынларға гелле тасладым,
Көз алдымда көз қарасларың...
Мени буйра толқын тербейди,
Мен ықлайман, толқын өрлейди.
Қолым менен иреймен келип,
Оннан сайын толқынлар толып,
Биринен соң бири келеди,
Косылысып ириленеди.
Бул толқынлар сырттан көргенге—

Бир сулуўлық экен тербелген.
Бирге болсаң толқынлар менен,
Мийиң зенип, солкылдар екен,
Сөйтип әбден қыйнайды екен,
Бир дәрьяға сыймайды екен“
Деп атырман сонда ишимнен.
Мениң бул ойымды түсинген
Жан жоқ сирә. Айланам айдын.
Сеннен баска жүзи ширайдың
Көринбейди. Тастай қараңғы;
Көриў қыйын адам адамды.
Көзим көрмес, қызық, қараған,
Саған бир гүл үзип бараман
Деп ойлайман. Этирап боп-бос,
Көзим көрип, колларым жетпес...
Гүлдер менен барады қашып.
Бираз ўакка дейин адасып,
Өлип-талып жағаға шықсам;
Көринбейсең, орнында жоқсан.
Излеп жүрмен сени жағыста,
Көп қарайман пәтли ағысқа:
Дәрья тасып бурқып турыпты,
Суўын шашып, бүркип турыпты.
Бираз ўақыт жағада жүрдим...
Көзлериме көринди бир гүл.
Сениң ушын үзейин деймен,
Өңириңе дизейин деймен.
Көз алдымда қус киби қонып,
Хәм перийзат кәддине енип:
„Мен едим ғой... үзбегил“ дейсең,
„Сени сонша изледим“ дейсең.

Таң қаламан хәм деймен: қызық...
Үзгенимде, жаныңды үзип,
Тәбиятты жылатар едим,
Онда өзим гүнакар... едим.
Үзбегеним — бахтым бұл мениң,
Бұл гөззалды көрип жүргеним —
Куўанышым деймен куўанып,
Сен турасаң назлы бурылып.
Мен услайман кушыўды гөзлеп,
Сен турасаң ушыўды гөзлеп,
Таўланасаң тажыңды кийип,
Сонда сениң жүзиңнен сүйип,
Жүзлериңе қайта қарасам,
Қуяш болып жанып барасаң...
Мен оянып көзимди ашсам,
Сәске болып кетипти қашшан.
Түс дегениң изсиз дөңгелек...
Әйнегимнен куяш өрмелеп,
Түскен екен мениң үстиме...

* * *

„Нуры менен жанды жылытқан
Ҳақыйқатты айтып турыппан.
Ҳақыйқатқа Ҳақыйқат душпан
Болған емес. Болмайды хеш хәм.
Ҳақыйқаттың жаўын жек көрмек —
Мына аспан асты көп-көмбек
Түсин жойылтпай жадырап турса,
Куллы дөнип әтирап турса, —
Деген жақсы нийет сәўлеси.

Жүрек дәрти, жүрек зердеси
Төгилип тур алдында сениң.
Бүйтип жанып жаңғырмас едим
Сени бурын көрмегенимде,
Билмес едим сүйиу деген не.

Қызык екен бул жаратылыс:
Бир қолда гүл, бир қолда қылыш
Услап турған сыяқлы мудам,
Байқадым мен, сөзиме инан.
Биреулерге биреулер күлип
Жүреди ғой. Жек көриушилик
Сонша күшли, соншама қозлы
Екенлигин жан дуньям сизди.
Бирақ, сени сүйгели берли,
Жаным сизди. Көзлерим көрди:
Адамдағы сүйкимликтиң,
Сол мәртебе хәм сол бийиктиң
Әбден күшлилигин сезиндим.
Ол алдында қарар көзимниң
Сәнем болып жасана берди,
Әлем болып жасана берди.
Хоширейлим, көркиңди қатқан
Барлық уакта билемен ядтан.
Жалғыз өзиң салтанат болып,
Көз алдымда перийзат болып,
Көринесен. Жыллар өтсе де,
Қанша көклем гүлин төксе де,
Сениң сестиң, сениң нышаның,
Сениң турқың, сениң мысалың
Умытылмас, ғайбана болмас.
Сени сүйген бай ғана болмас,

Қыялына ол патша болар,
Ақыл-қуышын жоғалтса болар.
Сени көріп, сени сүймеген...
Ойы артық болмас түймеден,
Сана-сезимлерге тарығар.
Айтарым көп, айтсам бәри бар.
Мен еслеймен бәрін бүгінде:
Жадыраған жаздың күнінде
Арқа бети аұылымыздың
Жауын алған көзлеримиздің,—
Жайнап турған жазықлық еди,
Хоширей көрк, нәзиклик еди!
Айтайын мен тағы да, онда
Ырғалысқан онда хәм солда
Өсер еди ақ тал шайқалған.
Көркемликти қәйтип айтарман!
Қуслар өтсе қанаты сызық,
Сонша сулыұ хәм сонша қызық—
Болып көринеди бул майдан.
Тәбияттың демин таңлайман...
Сулыұлыққа сондай қуштарман.
Өтер еди мына туслардан
Сизиң жүретуғын жолыңыз.
Сол жазықлық хәм сол көринис
Өзиң өткен ұақта салланып,
Дөнер еди және жанланып.
Қызыл шаршың ғыжлап желбиреп,
Гүмис сырғаң ойнап мөлдиреп
Өтер едиң. Бәри ойымда
Қуп келискен қәдди-бойында
Қаншама наз, қаншама қылық!

Жүзлеринде нур-сәўле сынып
Ҳәм ойнайды мөлдир шық пенен,
Бир сүйкимли жарасық пенен!
Жадырайды көктен күн күлип.
Жүрисиңнен зәрре иркилип—
Турар едиң—алса еркинди
Жасыл шөплердеги мөлтилди.
Бир нәрселер есиңе түсер,
Гүл лалазар көзине түсер.
Жүрсең жүрисиңди нүр қылып,
Жазық дала турар қулпырып,
Жаным сезип, көзим көрип тур,
Кәдем қойған сайын дөнип тур.
Көрсем сонда сениң турқыңды,
Баурым гирияң, бауырым қырқылды.
Гүлгүл дөнип қарап турғаның,
Қыялланып кәдем қойғаның,
Буның бәри бирге қосылып,
Өсимликтің бойын өсирип,
Жибермеспе дегеним есте,
Көрсем сени азанда, кеште.
Жүргениңде сокпаққа түсип,
Аяғыңды көк шөплер қушып
Қалар еди шетте желкилдеп,
Жапырағында шықлар мөлтилдеп.
Мөлдир тынық шәшмени көрип,
Жер жасанған кестени көрип
Зейин ашып атсаң адымды,
Шашың тарар желлер жағымлы.
Талай ирет, талай сапары
Жазықтың айғабағары

Ғыжлап жанып турғанын көрдим—
Қуяшында намазлыгердің.
Шырамытсам оны сенбе деп,
Ойым екен қуры азғөдек.
Сол бир сүўрет, сол бир көринис—
Бизиң ойнап өскен жеримиз.
Сол көринис есима түссе,
Көз алдыма көркемлик дизсе,
Көк шөпликтің көркіне енип,
Тауыс киби тамылжып дөнип,
Арман барып қайтып өткениң,
Татлы қосық айтып еткениң...
Сол жағымлы, сыңғырлы дауыс
Кеўлиме—нур, кеўлиме—нағыш.

* * *

„Қандай гөззал мына тәбият!
Оған сирә бир нәрсе зият
Қойылмаған. Хәммеси саррас.
Адам бирақ, тәриплей алмас...
Әтирапқа нәзер сал сен бир,
Гүллер таза, аспан хәм мөлдир.
Салмадан суў сезилмей ағар,
Әне, кулын!—қулдырап барар.
Әтирапқа саламан зейин;
Қызыл тикен шеңгелге шейин
Гүл шығарып жазда жасанар.
Гөззаллықтан кеўил йош алар.

Мынаў турған жулдызлы аспан
Жеткизбейди қолымды созсам.

Сен жұлдыздай жоқары болдың,
Өмиримнің бәхәри болдың.
Жұлдызларға түссе нәзерим,
Мен еслеймен турқыңды сениң.
Сөйтип мениң дәртим қозғалар,
Жисмим жанып, жисмим қоз болар.
Мен өзиңди ойлап турыппан...
О, перийзат! Сени умытқан
Бул дүньяны умытар деймен.
Бул сөзлерим жылытар деймен
Жүрегинди сениң, сүйгеним,
Көзи қусап қәтте ийнениң
Сениң кеулиң ашылса маған,
Соған-ақ мен ырза боламан.
Жұлдыз болып жаслық өмирге,
Жүрегимнің түпкирлеринде
Татлы әрман болып ояңдың.
Көринесен сулыу қыялдың
Шамшырағы—сәулеси болып,
Өмиримнің хәммеси болып.
Жадыраған жазлы, бәхәрли—
Мына шексиз жақты жәхәнды
Мен перийзат қалында көрип
Хәм өзиңди жанымда көрип—
Жүргим келер мына дүньяда.
Енди мени артық қыйнама.
Бирге жасап, бирге қартайып,
Әуладларға ертек айғайық.
Бул өмирдің татлы боларын,
Онда сонша жақты боларын,
Өмиримше айтып жүрейин.

Сениң турқын, сениң хүрейиң
Көзлеримниң алдын толтырып,
Гүңгирт түстиң бәрин өлтирип,
Гүлге түскен шыктай жылтырар,
Айланамның бәрин гүл қылар...
Буның бәрин көзлерим қыймас.
Мен усынан рухый пәрүаз—
Алып көкке көтерилермен!
Салынса да қаласы зерден,
Басқа журтлар ұатан болалмас,
Басқа гөззал толғандыралмас—
Кеўилимди бүйтип нағышлап,
Маған бунша шадлық бағышлап.
Өзим ҳәзир таўды арқалап,
Басқа жерге апарып қалап
Қоятуғын күшке ийемен,
Себеби: мен сени сүйемен!“

*Хожели—Ялта—Цөкис,
1969—1973-жыллар.*

АЙСӘНЕМ

Муҳаббат—бул ески нәрсе,
бирақ та,
Хәрбир жүрек оны жаңартар.

Ҳ. ТАХТАШ

Муҳаббат-бул қәдимги нәрсе,
Бирақ оны әдиўлер бәрше.
Муҳаббат-ай көринген үштен
Сәўлеси шар тәрәпке түскен.
Айға усап ол да толысар,
Нур-сәўлеси әлемди қушар.
Муҳаббат—бул сезим шәшмеси,
Ағар тынбай ертели кеши.
Бирақта ол қалай ағады,
Хәм өз жолын қалай табады?
Мәселениң усы жағына
Мен айланып келдим тағы да.
Көп китапты үйде сақладым,
Бәринен де жууап таппадым,
Қызығымды мениң сорама,
Күнде бардым китапханаға,
Сол жердеги қызға бир күни:

(Бул ўақья болды күлкили),
„Барма, — дедим, — ышқы уставы“,
„Мынаў ғой“ деп мурынын услады.
Соннан бери салқын саяда
Жазыла берди усы поэма.

* * *

Суўлар липлеп жап-салмаларда,
Ағып атыр кең далаларға.
Аққан ўақта суўлар сылдырар,
Аққан ўақта суўлар жылтырар.
Күлимлеген қуяш нур төгер,
Төккен ўақта шырайланар жер.
Елпип-елпип еседи самал,
Ескен ўақта тербеледи тал.
Кең далада турып кулақ түр:
Гүрилдейди тынбай трактор.
Желкилдесер жел менен көк шөп,
Әлле қайда шақырар әтшөк.
Әне тоқылдаўықтың сести
Даўысындай шөккиштиң мисли.
Ермеклейме я ол устаны?
Түрли гүбелектің ушқаны
Жарасықлы жоңышкалықта.
О, тәбият не деген пухта!
Гей гүбелек пәшек гүлиндей,
Көк шөпликте турар билинбей.
Гүбелектің түрлери азба,
Гүбелек деп жүргениң базда
Болып шығар пәшектің гүли.

(Мен алданған едим бир күни).
Қой хәм ешки көк шөпке хәуес,
Отлақларда пытыр-пытыр сес.
Қозышақлар жүреди мөмин,
Отлап-отлап алады демин.
Күн шыжғырған түсте де бирақ,
Шошаңлайды секирип ылақ.
Қарамастан ыссы қуяшка,
Тентек теке турып ырашта,
Этирапқа шекелеп қарар,
Пәске түсип ойнақлап алар.
Қандай жақсы қойлар қозылы,
Қандай жақсы бәхәр сезими!
Нелер сезбес сениң жас жаның,
Қандай жақсы бәхәр ақшамы!...

* * *

Әне усы бәхәр паслында,
Айсенем қыз—сүмбил шаплым да
Кәмалына келе баслады.
Бир қыялап нәзер таслады.
Аяқларын жерге жай басып,
Еркек көрсе араны ашып,
Жүрди, лекин өзи аўлақта.
Қарай берди жигитлер жаққа.
Қарай берди Айсенем урлап,
Көзи жайнап, жүзлери нурлап.
Ол терекли аўыл қызы еди,

Шашын сыйпап, кәддин дүзеди.
Кәддин ақ терекке мегзетип,
Кәдем қойса гүллер ержетип,
Кәдем қойса жилұа наз бенен,
Бұлбил сайрар хош қауаз бенен.
Ол қыз сулыұ еди соныңдай.
Суұда жүзген көлдің қуұындай
Жүрер еди кәддин [көтерип,
Көлеңкесин қыялап көрип.
Қыздың кеұли—дәрья бурқыды,
Мерүерт тистген шыққан күлкини
Еситкенлер „ким?“ деп сорасты,
Солай етип сөзге жол ашты.
Суұға шөккен айдай дирилдеп,
Әрманларын айтты биримлеп,
Ашықлықтан гәпти қозғады,
Қыза берди ышқы қозлары.
Хош қылықлы қыздың минези,
Хош қылықлы қыздың бир өзи
Көп жигитти дәмедар етти,
Жүреклерде ышқы дөретти.
Ғош жигитлер оған қарасқан...
Саұлатына шайы жарасқан
Назлы нигар еди Айсәнем.
Үйден шығар еди Айсәнем...
Буратылған шыбықтай сыйдам,
Кәдем қойып салланар бийғам.
Туұры қарамайды ҳеш кимге,
Ойнақшыған көзлер үстинде
Қаслар қарлығаштай мысалы,
Аңлатады шадлық нышанын.

* * *

Сабыр деген жигит бар еди.
Гүл жүзине ол кумар еди
Ауылласы Айсәнем қыздың,
Жамалына Шолпан жұлдыздың
Телмиргендей телмирсем екен,
Ашықлықты билдирсем екен,—
Деген тилек бар еди онда,
Қызға ақыұ—зар еди ол да.

* * *

Қас қарайып, ымырт жабылды.
Айландырды тағы Сабырды
Шийрин ойлар, шийрин қыяллар.
Айсәнемге сондай интизар.
Ушырасып {Сабыр иңирде,
Жүрген болар екеуі бирге,
Сабыр сонда „сүйемен“ дейди.
Уялады, қыз үндемейди.
Қыз уялып төмен қарайды,
Шашын ушлап бир қыялайды.
...Ол қыз бенен үәделеседи.
Өткереди заўыклы кешени:
... Ушырасты мине кешқурын.
Көкирекке түскен қос бурым
Ақ көйлекке әбден жарасып...
Сәўбетлесер шийрип сыр ашып,

Айсәнем қыз турды буралып,
Ақ сийнеси Айдан нур алып.
Сәўле ойнар ақ тал астында,
Сезимлери еки жастың да
Сәўле яңлы суўда ойнаған...
Толқынланып турады мүдам.
Әтирапқа ай нуры түскен,
Бағ шайқалып, сыбырлар иштен,
Айсәнем қыз Айдан нур алып,
Қолларына қызыл гүл алып,
Аяқларын қояр жай ғана,
Сүттей жарық еди айлана.
Суў жылтырап сылдырап ағар,
Оны көрип кеўил қуғанар.
Суў бойында сәўбет қурады,
Қыздың қолын услап турады.
Нәзик белден қыспақшы болса,
Қыз келесим бермейди онша.
Қызды қушып сүймекши болар,
Қыз қушақтаң қашып жырылар.

* * *

Әтирапқа бәхәр гезеди,
Айсәнемнің ақыл-қуўшы лал,
Қыздың кеўли нени сезеди?
Шайқалады сырлы каратал,
Айсәнемнің ақыл-қуўшы лал.

Қара таллар сыбырласады.
Айсәнемге олар не айтар?

Шымшықлар да жуғырласады,
Жуғырлысын әбден [молайтар,
Айсәнемге олар не айтар?

Жап жағалап жүрипти бүгін,
Ғеш ким бөлмес оның ойларын,
Жоғалтқанба яки жүзигін?
Неге гезер жаптың бойларын?
Ғешким билмес оның ойларын.

* * *

Бийпарұалық бойда жоқ енди,
Жаксы көрер жалғыз жүргенди.
Шийрин ойға шүмеди жанан.
Ойнап өссе ойыншыл самал,
Сондай сулыұ талланған үштең,
Аш белине қуйылып түскен,
Қыздың сыйдам жипек шашларын,
(Жаксы-ау қыз баланың жас ұағы!)
Арман-берман жулқып өтеди,
Орамалын желбиретеди.
Ойнап ескен шоқ минез самал:
„Неге сениң ақыл қуұшың лал?
Бурынлары мендей шоқ едиң,
Сени көрип есем деп едим.
Сыңғырлаған сениң сестиндей,
Сес жоқ шығар деймен ғеш кимде.
Сол ушын да мениң әрманым:
Сыңғырлап күл. Күлкиңди жаным,
Жеткерейин сәуер ярыңа,—

Шын ашығың—қарыйдарыңа.
Сен де шөк бол, жеңіл бол мендей,
Маған усап ойна „дегендей,
Желбиретіп көк орамалын,
Алып қашпақ болар қыялы.

* * *

Ауыл қызы арыў Айсәнем
Ойнамайды шөк самал менен.
Жалғыз барса жаптың бойына,
Әлле нәрсе түсер ойына.
Сыңғырлаған суўдың сеслери,
Толқынлардың тербелислери,
Шар тәрептің жадырағаны...
Бар сыяқлы бәрінде мәни.
Ғыр дөгерек кулпы дөнип тур,
Көзге ысық гүл тербелип тур
Қызыл шалғыш тартқан бир қыздай.
Айсәнем қыз-гүлге қарады,
Гүлге қарай жүрип барады,
Қыздың қыйқаш қасы қыйылып,
Үзип алды гүлди ийилип.
Бауырына басты да әстен,
Хәм Сабырды түсирди еске...

* * *

... Салкын тартқан айдын кеш еди,
Ай сәулесин жерге төседі.
Ғыр-дөгерек бөленген нурға,

Келген еди Айсәнем суўға.
Жап бойында қатара таллар
Ағын суўдың ағысын барлар.
Жап бойында жалғыз түп гүжим
Бул ағысқа қылғандай тәжим,
Ушын малып турыпты суўға.
Айсәнем қыз усап ак қуўға,
Таўып жаптың жайпаўыт жерин,
Шалп еттирип малды шелегин.
Сонда биреў „Айсәнем“ деди,—
Ойнап кетти қыздың жүреги.
Жаздырылды шелеги колдан
Жаңа ғана шүмпилдеп толған.
Жалт қарады сес шыққан жаққа.
Суўшы Сабыр әне сол ўақта
Жүрген екен паналап талды,
Айсәнемге бөлип қыялды.
Ол жанына жақынлап келди.
Ғошшақларша шаншып белди,
Айсәнемге ҳешнәрсе демей,
Түсип кетти жапка шешинбей,
Ҳәм суў келди бел буўарынан,
Ҳайран болды Айсәнем оған.
Ҳәм жигитке көзлерин тикти.
Жигит суўға шөккен шелекти
Ала сала қызға усынды.
Ал қыз төмен қарап қысынды.
Қызға қусап карамай төмен,
Еркекке тән мақтаныш пенен,
Белин дәрҳал қолына алып,
Айсәнемге бир зейин салып,

„Мен... Айсәнем.... Айсәнем...“ деди.
Ал Айсәнем дым үндемеді.
Қолға ушлап ийин ағашын,
Қыя бақып, қыйылтып қасын,
Турды бираз не дер екен деп,
Айт дегендей сыбырлар терек.
Бирақ жигит дауам етпеді.
Айсәнем қыз батыс беттегі
Жаптың бийик ырашы менен
Жөткиринип ырасы менен,
Ұаса ушлап ол қиятырған—
Бир ғарыны көрдиде жылдам,
Ийин ағашын ийinine салып,
Жуп шелекти илдирип алып,
Кете берди үй тәрәпине.
Сабыр жалғыз турыпты мине,
Еки қоллап белге асылып,
Айсәнем қыз барар асығып.
Ұәр адымын атлаған сайын...
(Мен тәрийпин кәйтип жазайын)
Айдың аппақ сәулеси менен
Айдай жылжып барар Айсәнем.
Пақ десең о жүриси қандай!
Қуслар қонып майысқан талдай.
Бир ырғаққа түсип шайкалар,
Шелегинде сууы шайпалар.

* * *

Дым қызық-ау дүньяның иси;
Бир гөззалдың жалғыз күлкиси,

Көз қарасы, жылға қылығы,
Оның әдеп сақлап тұрығы,
О қаншама қошшақ жигитти
Ышқы отына гриптар етти.
Бий кемпирдің шыррық баласы
Жүрди бәрға қызға таласып.
Халек болып жүрди не деген!
Сұлы сөйлеп әдепленбеген,
Болсадағы қызды көргенде,
Минезлерин өзгертип демде,
Аяқларын басар абайлап.
Сұлы сөзден гүл дәсте байлап,
Сөйлегиси келип турады,
Қызды алыу мақсет—мурады.
Агроном, ана тақылдақ,
Бара берер қызға жақынлап.
Ол ауылға хәр келген сайын,
Көрмек болып қыздың шырайын,
Айсәнемнің қасына барып:
„Қарындасым, қалмаңыз харып“
Деп ақырын сөзин баслайды,
Марапатлап кеуилин хошлайды.
Жұмысында кемтик болса да,
Бирли ярым пахта солыса да,
Тийип кетип өткір орағы,
Хеш билмеген кисі болады.
Ауылдағы сары шешейдің
Баласыда быйыл есейди.
Тракторын зытқытып айдап,
Қызға нәзер салады жайлап.
Сөзге тутып сәрдар жеңгесин,

Айтар оған жүректің сөзин:
„Жеңге, мениң сөзіме инан,
Айсәнемнің шын ашығыман,
Әрманым жоқ сол қызға жетсем,
Көз илинип уйқыға кетсем,
Түслеріме енип шығады.
Ол дәртімди қалай уғады?
Айсәнемди ойлайман хәр дем.
Жеңге, маған берсеңіз жәрдем,
Мен рийза болар ем саған,
Ол уақытта бул шадлы заман
Болар еди әбден шырайлы.
Алған яңлы аспаннан Айды,
Қууанар ем жеңгежан, жеңге,
Усындай ой болып жүр менде.
Айтшы жеңге, айтшы шыныңды,
Айсәнемге ашықлығымды
Билдирермен қалайша, кәйтип,
Қәне, жеңге. бериңіз айтып...“
Жууап берер жеңгеси сонда:
„Қыз жүрегі емес ғой қолда,
Бул заманда қыз деген қәйним,
Сондай еркін. Сен ашық-айдын
Кеулинди баян етип көр.
Соннан кейин ол бир нәрсе дер.
Сөйлескениң абзал ғой өзиң.
Оның жумсақ жипек минезин,
Жақсы көрип жүрген жигит көп,
Мен көрейин қызды үгитлеп.
Бирақ, қәйним не деген менен,
Үгит сөзге ермес Айсәнем,

Мине деген муғаллимге де
Жөнли жууап бермепти еле.
Айсенем қыз ашық минезли
Көп жигиттен жағымлы сөзди
Көп еситип жүрди. Бирақта
Бир сөз ғана қалды қулақта.
Бул сөзди ол „сүйемен“ деген
Көп жигиттиң шийрин сөзинен
Артық көрип жүреди өзи,
Мыйық тартып күледи өзи.
Айсәнемнің пикир, қыялы
Мудам сол бир сөзде болады.
Бул „Айсәнем“ деген сөз еди.
Қыз жүреги жақсы сезеди
Сол дауыста әжеп сыр барын,
Жүрек барын, жақты нур барын.
Удайына, хәр бир адымда,
Сол бир дауыс болар ядында.
Сол бир дауыс аңлып қулақты
Еситилип турған сыяқлы.

* * *

Жайнап өскен бәхәр гүлиндей,
Қыз кеулинде әсте билинбей
Муҳаббаттың нәзик гүллери.
Қыял қууып өтер түнлери.
Түн. „Сабыр“ деп гүбирленеди,
Түн. Сабыр деп соғар жүреги.
Қорқынышлы болса түслери,
Жалғыз ғана Сабыр излери,
Ол түсинде бәле-қададан

Айсәнемди қутқарар мудар.
Егер көрсе оны оңында,
Ушыратса жүрген жолында,
Шала-шарпы сәлемлесиўден,
Өтип кетер шаққанлық пенен.
Гейде төмен нәзерин салып,
Қыя карап турар уялып.
Оны гезлестирген гезинде,
Ешейинде айтар сөзинде
Умытады не дерин билмей.
Қызарады қыз қызыл гүлдей.

* * *

Күнлер өтти сөйтип арадан,
Салқын самал ести даладан.
Хәм көбейди сөйтип тысырлы,
Үпелекти самал ушырды.
Куў далада қаңбақ қаңғырды,
Жаз сандығы сырын алдырды,
Сөйтип сарғыш тартты дөгерек.
Жапырақ шашып гүўледі терек,
Селтең берип еки қулаққа.
Жапырақ мегзеп гөне қураққа,
Аяқлардың астында жатты,
Қозғалады ол ўақты-ўақты.
Сарғыш тартқан сары жапырақ
Шақаларда турды қалтырып.
Үй алдында ешек хәрреген
Ушып-қонып жүрер пәлlege.
Қумырысқалар таппастан тыным,

Ертели-кеш арқалар жүгин.
Ал, балалар болса аўылда
Ширенгенше тойып қаўынға,
Байқыл-байқыл болып бет-аўзы,
Гүрес баслар май топырақта.
Қояр жаға жыртылған ўақта.
Қолы менен мурынын сүртип...
Қәррегенниң уясын түртип,
Қашып жүрип исер шекеси.
Ылай жағып қояр шешеси.
Көз жиберип қарасаң егер,
Әудийисер пишен гүдилер.
Қып-қызыл боп пискен жийделер,
Жийделерге ғарға үймелеп,
Ғақылдасып ушып қонады,
Гейде жерге түсип қонады.
Қандай жақсы гүз келген ўақлар.
Асқабак хәм палаўкабақлар
Сыймағандай өз палызына,
Асырылып шеңгел хәремнен,
Салбырасып турыпты төмен.
Бул аўылдың кубла бетинде—
Пахта даласының шетинде;
Шайқатылған аўыл бағы бар,
Ерик, шабдал, оннан табылар.
Аўыл бағы дым пайызлы жер,
Барлық адам бул бағқа келер.
Усы бағдың күн шығарында
Қаўын қосы болады жылда,
Үсен ғарры қостың ишинде
Қаўын қорып отырар күнде.

Қосқа келген ҳәр бир адамды
Қауын жарып сыйлайды ғарры.
Ал балалар оған үйирсек.
Қоста ғарры айтады ертек.
Ғарры дәудің дәл өзи болып,
Қабак үйип турады келип.
Жоқ жердеги бәлени тауып,
Айтқан уақта кетер түс ауып.
Пәлек ушын басса бир бала;
„Басқылама, былай тур бала“
Деп баслайды ғарры сөзлерин,
Ашыңқырап қысық көзлерин.
Ықлас пенен тыңланса ертек,
„Кемпириңе апарып бер“ деп
Бир қауыннан берип жиберер,
Шертип-шертип көрип жиберер.
Бул ғаррыдан Айсәнем, Сабыр
Ертеклерди тыңлаған не бир.
Бригадир дәпең Дәулетов
Усы қосқа келеди жетип.
Алашада малдас қурынып,
Мардыяды былай бурылып,
Ғәм де гүрбек, секерпаны
Парылдатып қойып жарады.
Ғәм шыйырып шым қара муртын,
Қауын жейди томпайтып уртын.
Солай етип, Дәулетов Доспан
Қарнын сыйпап шығады қостан.
Жийрен атқа қойған арқанлап,
Зорға жетип барар талтаңлап.
Соң кетеди пахта қырманға,

Қолы тийсе келер булманга.
Әне, анаў шайқалған таллар,
Арасында оның аўыл бар.
Суў жылтырап турған жап-қарық,
Мине, мынаў тутас пахталық:
Кең далада жүз мың қыз-жаўан
Мыйық тартып турғандай саған.
Қапталында анаў аўылдың
Нардай төгип жатыр сары қум.
Мине, мынаў кумның етеги,
Усы маннан гүзар өтеди.
Тәрип етсем усы гүзарды,
Бас жибиндей жатырған „нардың“,
Ийретилген усы гүзардан
Машиналар өтеди мудар.
Бул кәрадан өткен машина
Ауыр нәрселерди тасыйма?
Ыңыранып зордан тартады,
Сөйтип өтер қумлар аркалы.
Солай етип салқын гүз келип,
Ауыл көрки кетти өзгерип.

* * *

Тыңласаңыз ендиги сөзди,
Күн батып қас қарайған мезгил,
Пахталықтан, пахта қырманнан,
Қуўаныштан жүзи нурланған—
Қыз-келиншек келер күлисип,
Суў серписип, жаптан суў ишип.
Ойнап-күлсе қыз-келиншеклер,
Әтирапты күлкіге бөлер,

Мине аўыл. Олар келиўден
Ильич нуры жарқ етти бирден.
Аўыл иши жайнады сондай,
Көкте жулдыз ойнады сондай.

* * *

„Айсәнемжан, келдиңбе, қызым,
Бет-колыңды жуў да жулдызым,
Дастурханға келе ғой тезден,
Сени күтип отыр едим мен.
Сен болмасаң қасымда мениң
Бойға жуқпас сирә ишкеним...“
Мийирмансаң, о, ана байғус!
Айсәнемжан қызық ғой жалғыз,
Оннан басқа кимиң бар сениң.
Қызың менен толады кемиң.
...Аўқатланып болғаннан кейин,
Кемпир қызға салды да зейин
„Келгенсенди жұмыстан шаршап,
Енди, қызым, жатып қыйсайсақ...
Эй, Айсәнем, мийим қурысын,
Путин емес мениң бир исим.
Бүйте берип не болды маған!
Әскерликке кеткен баладан
Сениң атағыңа хат келди.“
Деп қызына хатты апкелди.
Қыз кирди де жатақ жайына,
Қызғыш енип гүл шырайына,
Әстен ғана, әнедей болып,
Кроватқа отырды келип.

Бир көпшикке салып ийинин,
Дүзеңкиреп қойып кийимин,
Адреске нәзер таслады.
Хатты бастан оқый баслады.
Илинбеген еди бир илгек,
Көкиреги турды дирилдеп.
Келген еди Сабырдан бул хат
Оқыўшыма берейин тил хат:
Я келдима қызға жағынғым,
Сонлықтанба суўшы Сабырдың—
Армияға кетип қалғанын
Өз ўақтында айта алмадым.
Әдиўли дос, сол ушын да мен
Бир кеширим сорайман сеннен.
Хатты оқып болды да тезден,
Қайта-кайта өткерди көзден,
Күш-куўатын жумсап көзлерге
Әсиресе мына сөзлерге
Зейин салып жатты ол узақ:
„Жоллар алыс, жүрегим бирак,
Саған жақын, көзлерим көрген—
Ойнап-өсип туўылған жерден
Узақлығым болмаса хәргиз,
Мен өсимди сезбеймен жалғыз.
Сәрўи бойың, саўлатлы турқын
Көз алдымнан кетпейди бир күн.
Аўыр хызмет бизде хәр күни,
Армияның қатаң тәртиби...
Сен есима түскен ўаклары
Жеңил болып көринер бәри.
Сен шықпайсаң хәргиз есимнен,

Көкирегимди мениң өсирген
Сениң күлкиң хәм көз қарасың.
Енди бир жыл мениң таласым...“
Басты хатты көксине әсте
Хәм Сабырды түсирди еске.
Қыз берилди сырлы сезимге.
Армияға кетер гезинде
Сабыр менен ушырасқаны
Көз алдынан өте баслады...

* * *

...Сүттей жарық айлы түн еди,
Жулдыз жайнап, жулдыз күледі.
Шақалары салынған ақ тал,
Еки жас жан гезлескен ұақлар,
Самал менен турды шайкалып.
Бир ақ терек турды қайқайып,
Бәлент санап өзін ақ талдан,
Түр билдирген яңлы мақтанған.
Қыз хәм жигит узақ сырласты,
Ақыр соңы сөзлер де қашты.
Сөйлесиўге табылмай сөзлер,
Бир-бирине тигилди көзлер.
Келди бирден сезим толқыны;
Қандай жақсы еди сол түни!
Сол гезлесиў, сол көз қараслар
Ядларынан шықпайды хаслан
Ең ақырғы демине шекем.
„Сени жақсы көремен“ деген
Сөз болмады хәргиз арада,
Бирақ көзлер, көзлер қараған

Бир бирине ынтық екенін
Аңлатады хәзирге дейін.

* *
* *

Ұақыя көп усы гүздеги:
Көп жигитлер гүдер үзбеди,
Айсәнемнен болды дәмедар,
Анасына айттырды олар.
Сонда кемпир ойланыңқырап
Жууап берди: „...Дурыс ғой, бирақ
Бурынғының жолы батыл ғой,
Сүйгенине кетип атыр ғой
Хәзиргиниң қызлары, если
Адам болса жаңаға көшти.
Егер қыздың өзи қалесе,
Оған өзим болсам да шеше,
Қой демеимен. Әне сол ушын
Қыздың өзи менен келисиң,
Тек айтқаны болады қыздың,
Төркини сол ҳақыйқат сөздиң.
Ашық болып жүрди Акылбек,
Қыз айтпады сирә мақул деп.
Қәлеминен цифрлар төккен
Табелши еди аұылда көптен.
Ол, Айсәнем барса атызға...
Япырмай, көп қарайды қызға.
Айсәнемниң жүргенин аңлап,
Қапталына келер қыйсаңлап.
Қапталына барса, бирақта,
Қыз қашады оннан жыраққа.

„Мен жақпаспан оған сөз айтып,
Жағынаман бул қызға қәйтп?
Мен дегенде қулқы шебирек.
Пахта жазсам оған көбирек...“
Жағыныұдың жолын изледи,
Қыз жүрегін сирә сезбеди.

* * *

Еки ашық — Сабыр, Айсәнем,
Хат алысты бири-биринен,
Хатқа түсти үмит, әрманлар,
Мақсет таңы-келешек таңлар.
Сулыұ сезим түсти хатларға.
Самарканд я Ташкент жақларда
Бирге жүрип оқыйтуғыны...
Кеуил толқып жазысты буны.

* * *

Айсәнемнің койнында хат бар,
Ғеш кимге де көрсетпей сақлар.
Әкеп берди оны бағана
Аўылдағы почтальон, ана!
Жүргенликтен атыз ишинде,
Көрсетпейди оны ғеш кимге,
Хатты оқығанша асығар,
Кетип қалса пахтасы қалар.
Пахтасын тез өлшеп болыұдан
Үй бетине қайтпақшы жылдам.
Тәрезиге пахтасын тартып...

Окып шықты хатты қумартып.
Айсәнемнің кейпи бузылды.
Келтирейин хаттан үзінди:
„...Айсәнем мен куўаныштаман,
Бүгин келди газета маған.
Газетаға сер салып көрсем,
Маған қарап күлип турсаң сен.
Усы газетада басылған,—
Сен туўралы сулыў жазылған.
Мақаланы окып шығыўдан
Сәлем жоллап атырман саған.
Қутлықлайман өзинди, жаным.
Бул хаққында дым айтпағаның...
Сөзим тамам усының менен“.
Хатына хат жазды Айсәнем:
„...Сен жазыпсаң маған өкпелеп,
Бул хаққында айтпағаның“ деп.
Сен өкпелеп жүрипсең бийкар,
Алды менен сен түсинип ал.
Бул аўхалды түсингенинде,
Сен куўанбас едиң өмирде.
Шыққан ўақта сол бир мақала
(Айтқаным жоқ буны апама)
Мен буўлығып кеттим ызадан
Бастан айтып берейин саған:
„...Мен кешқурын қырманға келсем,
„Қутлықлайман сени Айсәнем,
Газетаға шығыпсаң достым“
Деп қурдаслар қолымды қысты.
Газетаны маған көрсетти...
Ал мен әбден қызарып кеттим,

Сам-саз болып тұрдым сол манда,
Ақыры бәри, бәри жалған да!
Өтирикти жазған болмаған,
Ал мен сирә он бір тоннадан
Асырып ҳеш пахта термедим!
Ол мени ғой тирилей жерледі!
Теримшимен өзим ебиндей,
Соның ушын көзге көрибей...
Барлық адам биледи буны,
Түссе маған көзинин қыры,
„Әй, сен қызда әдеуір гәп бар,
(Бәри де көз астынан бақлар)
Байланысы бар шығар сирә,
Табелшиге яр шығар сирә“
Деген гүман сөзлерди олар
Маған айтып өткендей болар.
Сыр жоқ Сабыр, сеннен жасырын.
Ким қараса жети насырым,—
Бүгиледи. Сол ұақта әбден
Жер жарылса кирип кетер ем.
Айтсам егер сөзлердиң қағын,
Мийим зеңип, шыңлар қулағым,
Үйде, дүзде отырсам, турсам,
Пахта терсем, бир жұмыс қылсам,
Жас жигитлер отырыспада,
Арак ишип, қызысып жүдә,
Бир көпшиктен бауырға басып,
Қызарысып, ұахағаласып
Атырғандай мениң үстимненн.
Қөп кыйналдым. Ал бир күни мен...
Сол Ақылбек жарамсақланып,

Колларына газета алып,
Келип еди қасыма мениң,
Шаппат пенен салып жибердим—
Хәзиргиниң мәдениятлы
Қызы қусап билген уятты.
Сөз айтыўға еле қорқады,
Бул әнгиме бирден тарқады.
Соннан бери ҳеш еркек адам
Қыйсаңласып келмейди маған.

* * *

Желдей жүйиткип поезд зуўлайды,
Айланады дөңгелек зыр-зыр.
Көк еменлер басын ырғайды,
Өтер емес ўақыты қурғыр.
Айланады дөңгелек зыр-зыр.

Телеграф бағаналары,
Бийик таўлар, қалың тоғайлар...
Артта қалып барады бәри.
Бәрин-бәрин Сабыр абайлар,
Артта қалар қалың тоғайлар.

Қалып барар дәрья, көлатлар...
Жигит отыр қарап айнадан,
Еске түсер туўған елатлар...
Жағына қол тиреп ойланар,
Жигит отыр қарап айнадан.

Көз алдында пахта даласы...
Поезд зуўлар, таллар шайқалар,

Көз алдында гәрип анасы...
Жигит сағынышы байқалар.
Поезд зуўлар, таллар шайқалар.

Көз алдында қатар-қурбылар...
Поезд жүрип киятыр үш күн,
Өз журты хәм дайы журты бар...
Адамларын көрмеген үш жыл.
Поезд жүрип киятыр үш күн.

Көз алдына келер Айсәнем...
Поезд зуўлап барар тақылдап.
Жигит сырлас өз ойы менен.
Турған яңлы ойын мақуллап,
Поезд зуўлап барар тақылдап.

* * *

Айтқан яңлы бир әжайып таң,
Айсәнем қыз бүгин шадыман,
Жүрегінде әжайып сезим,
Кустай жеңил сезеди өзін.
Көкте қуяш турар жадырап,
Сондай сулыў дейсең әтирап!
Қуўаныштан бергендей хабар,
Шашын сыйпап өтеди самал.
Сондай шадлы! Далаға шығып, —
Кетсем дейди бирден жуўырып.

* * *

Есиндеме ақ тал баяғы,
Былай салып таслап саяны,

Шайқатылып тұрыпты мине,
Ашықлардан тыңлап әңгиме.
Бұл әңгиме қысқа ямаса
Ақ талларға беріп тамаша
Таң атқанша бәлки созылар,
Енди оған кимнің сөзі бар!
Сонғы сөзі мынау автордың;
Ашықларды біраз гәп қылдым.
Мийнет ете ғойып ем сонша,
Тез арада тойлары болса!

1967-жыл.

МАЗМУНЫ

Түрли ырғақлар

Досларыма дегенлерим	5
Адамгершиликке абайлы болың	7
Кеўлим сүйер көкке талұас етиўди	8
Сонда ғана мен өзиме усайман	9
Мени отырыспаға мирәт еткен достыма	11
Кемшилигин көрмес мәҳийтабанлар	13
Туўылған жер қосығы	14
Жақсылыққа үйрет	17
Сүйемен деп	20

Күн шығыс муқамлары

Адамға шын дос керек	24
Жаўын жаўды деп айтарма	26
Жұртқа айтар ақыл қайда	28
Әй нигар	30
Қәдди-қәўметин	31
Қанша жұмыслар қарап тур	32
Қаршығадай қыялланып	33
Қап-қара қаслар астында	35
Кеўлимди көкке көтерер	37
Желкилдесип көк гиялар	38
Оқо, Пушкин парнасына	40

Поэмалар

Перийзат	42
Айсәнем	67

На каракалпакском языке

Тулепберген Матмуратов

АЙСАНЕМ

Стихи и поэмы

Издательство „Каракалпакстан“

Нукус – 1973.